

УДК 339.92

Козирєва О.В.

*кандидат економічних наук, доцент  
Національного фармацевтичного університету*

## АНАЛІЗ ЕТАПІВ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ПОСТРАДЯНСЬКИМИ КРАЇНАМИ

### ANALYSIS OF THE STAGES OF COOPERATION OF UKRAINE WITH FORMER SOVIET COUNTRIES

#### АНОТАЦІЯ

Розглянуто особливості найбільших сучасних регіональних об'єднань на Євразійському континенті. Проведено історичний аналіз створення Україною інтеграційних об'єднань на регіональному рівні. Обґрунтовано об'єктивну необхідність інтегрування України до регіональних об'єднань. Викладені загальні принципи і особливості розвитку співробітництва України з пострадянськими країнами.

**Ключові слова:** інтеграція, регіональні об'єднання, інтеграційні об'єднання, співпраця.

#### АННОТАЦИЯ

Рассмотрены особенности крупнейших современных региональных объединений на Евразийском континенте. Проведен исторический анализ создания Украиной интеграционных объединений на региональном уровне. Обоснована объективная необходимость интеграции Украины в региональные объединения. Изложены общие принципы и особенности развития сотрудничества Украины с постсоветскими странами.

**Ключевые слова:** интеграция, региональные объединения, интеграционные объединения, сотрудничество.

#### ANNOTATION

The features of the major modern regional associations on the Eurasian continent are considered. The historical analysis of the establishment of integration associations by Ukraine at the regional level is conducted. The objective need for Ukraine's integration into regional associations is justified. General principles and features of Ukraine's cooperation with post-Soviet countries are described.

**Keywords:** integration, regional associations, integration association, cooperation.

**Постановка проблеми.** Інтеграція України до світового економічного простору обумовила проблему вибору оптимальних шляхів поглибленої інтеграції України (з урахуванням її членства у Світовій організації торгівлі (СОТ)) до існуючих і перспективних регіональних економічних об'єднань на Євразійському континенті, перш за все до Європейського Союзу (ЄС) або Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану (МС).

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Зазначену проблему вивчала низка українських учених і фахівців-практиків, таких як: В. Геєць, В. Точилін, В. Сіденко, А. Єрмолаєв, І. Кліменко, Я. Жаліло, О. Федірко, І. Ус, В. П'ятницький, І. Бураковський, В. Мовчан, Д. Ляпін, С. Коз'яков, А. Гончарук, Н. Ничай та багато ін.

**Невирішені питання загальної проблеми.** У той же час, в умовах вибору Україною різних рівнів інтеграції до ЄС і МС відповідно, оцінка можливостей розширення і заміщення ринків збуту для продукції підприємств реального сек-

тора країни потребує особливої уваги й урахування тенденцій, які склалися протягом попередніх років української незалежності.

**Мета статті.** Для вирішення цієї проблеми перш за все необхідно провести аналіз співробітництва України з пострадянськими країнами.

**Виклад основного матеріалу.** Розгляд питання про співпрацю з країнами колишнього СРСР слід вести з позиції існування усіх інтеграційних ініціатив. З огляду на утворення нового інтеграційного треку ЄврАзЕС, а тим більше, утворення митного союзу та планування утворення єдиного економічного союзу в 2015 р., на порядок денний виходить необхідність модернізації або ревізії існуючих домовленостей, у першу чергу з Росією.

Розглянемо еволюцію взаємовідносин між Україною та СНД / ЄврАзЕС за останні 22 роки.

Першу Співдружність незалежних держав (СНД) було створено угодами 1991–1992 рр. як механізм консультацій, і Україна є повноправним учасником цих договорів.

Друга ґрунтується на Статуті 1993 р., яким СНД уже створюється як повноцінна міжнародна організація [1].

«Механізм цивілізованого розлучення» – саме так визначення СНД міцно закріпилося в Україні, і саме воно всі ці роки визначало українську позицію щодо Співдружності. Економічна компонента цього «розлучення» наявно прослідковується у формуванні ринкових зв'язків після розпаду СРСР.

Одна з перших спроб реінтеграції на пострадянському просторі сталася у березні 1992 р.: глави урядів усіх країн СНД (крім України) підписали в Москві Угоду про принципи митної політики, що передбачала створення Митного союзу. Через два місяці вони уклали в Ташкенті Угоду про співробітництво в галузі зовнішньоекономічної діяльності.

Після розпаду єдиного рублевого простору (вересень 1993 р.) був підписаний рамковий Договір про економічний союз строком на 10 років, що передбачав поетапне створення в рамках усієї Співдружності зони вільної торгівлі, Митного союзу, спільного ринку товарів, капіталів, робочої сили і, нарешті, валютного союзу. Спочатку його підписали дев'ять держав, пізніше приєдналися Туркменія і Грузія

як повноправні члени, а Україна – як асоційованій [3, с. 94].

При цьому повноцінної участі України в таких інтеграційних ініціативах не брала, перебуваючи лише у статусі спостерігача. Однак угода 1994 р., яка стосується створення угоди про вільну торгівлю, стала фундаментальною у двосторонніх відносинах між Україною та країнами СНД.

У 1993–1994 рр. було зроблено спробу інтегрувати всі 12 країн СНД в економічний союз під егідою Росії шляхом поетапного формування міждержавної зони вільної торгівлі, митного союзу, спільного економічного простору. 24 вересня 1993 р. було підписано Договір «Про створення Економічного союзу», в розвиток якого було прийнято низку документів, спрямованих на інтеграційну взаємодію республік колишнього СРСР, включаючи Угоду про створення Зони вільної торгівлі від 14 квітня 1994 р., Угоду про створення Платіжного союзу держав – учасниць СНД від 21 жовтня 1994 р., Угоду про Митний союз від 20 січня 1995 р.

Однак зазначені угоди не були реалізовані, концепція реінтеграції всіх країн СНД в економічний союз суперечила об'єктивним тенденціям розвитку новонароджуваних незалежних країн [3, с. 4]. Так, у форматі країн 12 країнам СНД не вдалося створити навіть повноцінної зони вільної торгівлі.

Вже з кінця 1993 р., у тому числі через побоювання посилення імперських амбіцій РФ і відродження СРСР, національні еліти ряду країн взяли курс на дистанціювання від Росії. З середини 1990-х рр. посилювався вплив зовнішніх факторів на процеси в СНД: помітно зросло значення міжнародних фінансових організацій – МВФ і МБРР, які кредитували уряди країн СНД, у тому числі, й України, активізувалися політика й економічна дипломатія зарубіжних країн, які переслідують свої інтереси в регіоні.

У грудні 1995 р. керівники Росії, Білорусі і Казахстану підписали Угоду про Митний союз, вчинивши тим самим нову спробу інтеграційного зближення, але вже у більш вузькому складі. І знову Україна у цьому проєкті участі не брала.

У рамках першого на просторі СНД регіонального угруповання об'єдналися країни, які були готові до зближення з Росією з економічних, політичних чи оборонних причин у зв'язку із загальними зовнішніми загрозами (ісламський радикалізм, наркобізнес, транскордонна злочинність). Приблизно в цей же час з'явився альтернативний регіональний блок – міждержавне об'єднання ГУУАМ, що включало на момент утворення (1997 р.) Грузію, Узбекистан, Україну, Азербайджан і Молдову (пізніше – ГУАМ, без Узбекистану) [3, с. 5].

Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ) є міжнародною регіональною організацією, яка заснована Азербайджанською Республікою, Грузією, Республікою Молдова

та Україною 10 жовтня 1997 р. та створена 23 травня 2006 р. Взаємодія країн – членів ГУАМ реалізується в рамках ООН, ОБСЄ та інших міжнародних організацій. У 2003 р. ГУАМ надано статус спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН.

Повертаючись до мейнстріму інтеграційних процесів на теренах колишнього СРСР, слід зазначити, що на кінець 90-х рр. прийшла гостра фаза світової економічної кризи (Східноазійська криза 1998 р.), яка тимчасово зруйнувала інтеграційну взаємодію між країнами СНД і позначилась на загальному економічному розвитку, а в РФ навіть було оголошено дефолт.

У лютому 1999 р. було підписано Договір про Митний союз і Єдиний економічний простір, який передбачав поетапне формування єдиного економічного простору п'яти країн – Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії і Таджикистану.

На першому етапі мала бути забезпечена реалізація в повному обсязі режиму вільної торгівлі, а на другому – завершена організація Митного союзу (МС), що передбачало створення єдиної митної території, прийняття спільного митного тарифу, скасування контролю на внутрішніх кордонах, уніфікацію механізмів регулювання економіки і зовнішньоторговельної сфери.

І знову Україна в цьому об'єднанні участі не брала, що свідчило про неготовність країни до широкої інтеграції.

На відміну від Угоди 1995 р. про митний союз новий Договір мав комплексний характер і був спрямований на всебічне економічне зближення країн-партнерів, досягнення досить високого ступеня однорідності їх господарських комплексів. Згідно з цим Договором, єдиний економічний простір п'яти країн передбачалося створити до 2003 р., що з урахуванням того, що стався відкат формуванню митного союзу в 1997–1999 рр., було нереально.

На тлі інтеграційних невдач у рамках ЄврАзЕС Росія ініціювала новий проєкт, що отримав назву «Єдиний економічний простір Росії, України, Білорусії і Казахстану» або коротко – «СЄП чотирьох» у 2003 р.

Принципово новим моментом порівняно з ЄврАзЕС була участь України, а також краща підготовка учасників цього проєкту (економічно найбільш розвинені країни СНД, пов'язані одна з одною в обробних галузях) до вирішення інтеграційних завдань. Однак через серйозні розбіжності у позиції України та інших учасників проєкту щодо майбутньої конструкції єдиного простору і глибини взаємодії в новому регіональному об'єднанні цей проєкт не був реалізований [3, с. 5-9].

19 вересня 2003 р. Угоду про формування СЄП було підписано і 20 квітня 2004 р. ратифіковано із застереженням, що Україна буде брати участь у формуванні та функціонуванні Єдиного економічного простору в межах, визначених Конституцією України.

Отже, Україна, ратифікувавши Угоду про формування Єдиного економічного простору, повинна була діяти відповідно до зазначених в Угоді цілей і завдань з виконання передбаченої Концепцією програми заходів із формування Єдиного економічного простору [4, с. 28]. Фактично процес економічної інтеграції далі рівня зони вільної торгівлі не просунувся, а реалізація економічного співробітництва формувалася у рамках підписання двосторонніх угод. Більше того, навіть зона вільної торгівлі мала низку суттєвих обмежень та виключень, які спотворювали конфігураційний простір.

Вступ України до СОТ у 2008 р. додатково створив інституційну перешкоду для подальшої інтеграції країни до митного союзу, не кажучи вже про ЄП, ЄвразЕС. На той момент жодна із країн об'єднання ще не була членом СОТ.

У 2010 р. Росія, Казахстан і Білорусь підписали всі 17 документів щодо створення Єдиного економічного простору.

До 2011 року формально був створений «митний союз» (МС) ЄвразЕС (за участю РФ, Білорусі, Казахстану) з низкою вилучень обмежень і перехідних періодів. І вже в 2012 р. став функціонувати «загальний ринок» ЄвразЕС (за участю РФ, Білорусі, Казахстану) із забезпеченням «чотирьох свобод» між державами-учасниками: руху товарів, капіталів, послуг і робочої сили. Однак загальний ринок, наприклад, у сфері торгівлі нафтою, до сьогодні не працює і має, за словами голови комісії Євразійської економічної комісії, перспективу поступового створення в 2025 р.

У такому випадку цілком логічним виглядає з боку України і відмова від штучного прискорення інтеграційного процесу. Що надалі підтвердилося у формуванні інституційних розривів в інтеграційному процесі ЄвразЕС, коли на етапі створення економічного союзу ЄвразЕС не сформований повноцінний митний союз. Цей факт свідчить не про послідовність, а скоріше про паралельність інтеграційного процесу в ЄвразЕС, проти якого виступала і виступає Україна.

Статус України як спостерігача в ЄвразЕС не входить у протиріччя з реалізацією євроінтеграційної стратегії нашої держави. У цьому статусі Україна має право брати участь у засіданнях відповідних органів без права голосу. Рішення ЄвразЕС є обов'язковими для розгляду (але не для впровадження) у відповідних органах країн-членів.

Однак, оскільки на практиці рішення ЄвразЕС впроваджуються країнами залежно від їх зацікавленості у прогресі зближення і реінтеграції, можна зробити висновок, що ЄвразЕС, виконуючи досить формальні і обмежені функції, останнім часом по суті грав роль комунікаційного майданчика для країн МС і України, а також і для інших країн, що залежать від РФ і зацікавлених в глибокій співпраці з МС (Кир-

гизії, Таджикистану, Вірменії). Вироблення більш суттєвих рішень була віднесена до компетенції МС.

Водночас можна припустити, що РФ не зацікавлена підтримувати і розвивати органи ЄвразЕС паралельно з іншими установами в рамках євразійського інтеграційного проекту і прагне форсованими темпами посилити здатність інститутів Євразійського союзу, який в перспективі після 2015 р., імовірно, буде єдиним впливовим інтеграційним утворенням на території СНД. Міжнародній організації ЄвразЕС належить функціонувати до 2015 р., тобто до того часу, коли буде сформований Євразійський економічний союз.

Відтак, торговельно-економічне співробітництво між Україною та Росією відбувається на фоні інтеграції обох країн до світового економічного простору.

Забезпечення в Україні сприятливого інвестиційного клімату є питанням стратегічної важливості, оскільки він великою мірою визначає динаміку соціально-економічного розвитку країни та темпи модернізації національної економіки.

Оптимальним кроком для України розглядалося одночасне функціонування ЗВТ+ з ЄС та функціонування ЗВТ із СНД та окремо з МС ЄвразЕС в рамках концепції «3+1» у модернізованому вигляді на основі балансу інтересів. Україна й сьогодні готова відповісти на занепокоєння партнерів, яке виникло щодо нібито майбутнього перенасичення українського ринку європейськими товарами і «витискання» українських товарів до Митного союзу, оскільки існують абсолютно надійні, апробовані у світовій торгівлі механізми запобігання реекспорту товарів на територію Митного союзу, коли буде досягнута домовленість про елементарні заходи визначення країни походження товару.

Це не створює юридичної колізії, і ця організаційно-правова конструкція на основі статті XXVIII угоди про ЗВТ СНД прямо вказує на можливість долучення сторін до інших угод про ЗВТ на умовах правил СОТ, а саме: Статті XXIV ГАТТ 1994.

Більше того, ст. 39 Угоди про Асоціацію України з ЄС «Угоди з іншими країнами» вказує, що угода «не перешкоджає збереженню або встановленню митних союзів, зон вільної торгівлі або домовленостям про прикордонну торгівлю за тим винятком, коли вони вступають у конфлікт з торговельними домовленостями, передбаченими цією Угодою».

**Висновки.** Такий розвиток подій є об'єктивно логічним шляхом розвитку країни, який підтримували різні уряди країни і різні політичні партії, що дає змогу уникнути означених проблем та по-новому подивитися на можливості та загрози, які витікають із нового конфігураційного простору.

**БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:**

1. Перспективи взаємодії України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації / А.В. Єрмолаєв, І.В. Кліменко, Я.А. Жаліло, Н.Є. Пелагеша [та ін.] ; за ред. Я.А. Жаліла // НІСД, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/MC\\_ukr-var-f0d67.pdf](http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/MC_ukr-var-f0d67.pdf).
2. Зони вільної торгівлі чи Митний союз? Аналітична записка / Центр Блакитної стрічки; ПРООН, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://brc.undp.org.ua/.../Policy\\_brief\\_Custom\\_Union\\_VS\\_FTA.pdf](http://brc.undp.org.ua/.../Policy_brief_Custom_Union_VS_FTA.pdf).
3. Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕвразЭС : итоговый научно-технический отчет / Ин-т эк-ки и прогноз. НАН Украины ; Ин-т народнохоз. Прогноз. РАН // Центр интеграц. исслед. ; Евразийский Банк Развития, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://eabr.org/general/upload/reports/Ukraine\\_doklad-tekst.pdf](http://eabr.org/general/upload/reports/Ukraine_doklad-tekst.pdf).
4. Про ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі : закон України від 30.07.2012 № 5193-VI / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5193-2012>.